

Tradus și revizuit de IER (ier.gov.ro)

CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI

SECȚIA A PATRA

CAUZA STOIAN ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI

(Cererea nr. 289/14)

HOTĂRÂRE

STRASBOURG

25 iunie 2019

Prezenta hotărâre este definitivă, dar poate suferi modificări de formă.

În cauza Stoian împotriva României,

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (Secția a patra), reunită într-un comitet compus din:

Faris Vehabović, *președinte*,

Iulia Antoanella Motoc,

Péter Paczolay, *judcători*,

și Andrea Tamietti, *grefier adjunct de secție*,

după ce a deliberat în camera de consiliu, la 4 iunie 2019,

pronunță prezenta hotărâre, adoptată la aceeași dată:

PROCEDURA

1. La originea cauzei se află cererea nr. 289/14 îndreptată împotriva României, prin care doi resortisanți ai acestui stat, domnul Ștefan-Moshe Stoian („primul reclamant”) și doamna Luminița Stoian („a doua reclamantă”) au sesizat Curtea la 19 decembrie 2013, în temeiul art. 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale („Convenția”).

2. Reclamanții au fost reprezentați de domnul C. Cojocariu și de doamna C.M. Rădulescu, avocați în Orpington, respectiv București. Guvernul român („Guvernul”) a fost reprezentat de agentul său guvernamental, cel mai recent domnul V. Mocanu, din cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

3. Reclamanții au susținut, în special, că primul reclamant, care este imobilizat într-un scaun cu rotile, nu a avut acces la mediul său fizic și, în special, la spațiile din incinta școlii, că nu i-a fost asigurat un mediu de lucru rezonabil în pofida stării sale de sănătate, și că ambii reclamanti au fost victime ale unor rele tratamente și nu au dispus de o cale de atac efectivă prin care să își prezinte plângerile în fața autorităților interne.

4. La 11 iunie 2014 și la 14 iunie 2017, cererea a fost comunicată Guvernului.

5. Comisarul Consiliului Europei pentru drepturile omului („comisarul”) și-a exercitat dreptul de a interveni în procedură și a transmis observații scrise (art. 36 § 3 din Convenție și art. 44 § 2 din Regulamentul Curții). Au fost primite observații ale terților transmise de Mental Disability Advocacy Center (MDAC); Raportorul Special al ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități; Amnesty International; Alianța Internațională a Persoanelor cu Dizabilități (IDA), Forumul European al Persoanelor cu Dizabilități (EDF) și Consiliul Național al Dizabilității din România (CNDR) (observații grupate); Inclusion International și Inclusion Europe (observații grupate); Centrul European pentru Drepturile Copiilor cu Dizabilități (CEDCD); și Rețeaua Regională pentru Educație Incluzivă din America Latină (RREI Latinoamerica). Toate aceste organizații neguvernamentale

(ONG-uri) au primit permisiunea din partea președintelui să intervină în procedură (art. 36 § 2 din Convenție și art. 44 § 3 din Regulament).

6. Părțile au răspuns la aceste observații (art. 44 § 6 din Regulament).

7. Guvernul a ridicat o excepție privind examinarea cererii de către un comitet. După ce a examinat excepția Guvernului, Curtea o respinge.

ÎN FAPT

I. CIRCUMSTANȚELE CAUZEI

8. Reclamanții s-au născut în 2001 și, respectiv, în 1967, și locuiesc în București.

A. Istoricul reclamanților

9. Primul reclamant este fiul celei de-a doua reclamante.

10. Primul reclamant suferă de tetrapareză spastică, o afecțiune medicală caracterizată de afectarea funcției la nivelul membrelor, dar care nu îi afectează capacitățile mentale. De la vârsta de un an, a fost înregistrat ca având grad de handicap sever care impunea existența unui asistent personal.

11. Din cauza dizabilității sale, primul reclamant a fost supus unor tratamente medicale complexe și permanente destinate menținerii mobilității membrelor sale și compensării anomaliilor tonusului muscular. A fost supus unor intervenții chirurgicale periodice, a fost internat în mai multe rânduri în clinici de recuperare din România și Ucraina, a fost supus unor teste neurologice și ortopedice în Israel și face kineoterapie în mod constant. Se folosește de dispozitive asistive pentru a se deplasa, inclusiv de scaune cu roțile electrice, motorete și tricicluri. Starea lui de sănătate este monitorizată la Spitalul pentru copii M.C. din București. În ianuarie 2011, primul reclamant a fost supus unor intervenții chirurgicale majore în urma cărora a rămas imobilizat într-un scaun cu roțile.

12. Cea de-a doua reclamantă este singurul părinte și unic întreținător al familiei.

13. Atunci când primul reclamant a ajuns la vârsta de școlarizare, autoritățile i-au evaluat situația și au recomandat înscrierea la o școală din învățământul de masă (raportul din 25 octombrie 2007, infra, pct. 35). Recomandarea a fost menținută în toate evaluările ulterioare.

14. La 8 februarie 2013, Direcția Generală de Asistență Socială și Protecția Copilului din București („Autoritatea pentru protecția copilului”) a elaborat un plan pentru recuperarea fizică a primului reclamant. Planul enumera drepturile prevăzute de lege, cum ar fi dreptul la indemnizații speciale, transport public gratuit, parcare în spații rezervate persoanelor cu

dizabilități, kinetoterapie și măsuri speciale în cadrul școlii, cum ar fi programe școlare speciale și metode de testare adaptate, educație fizică adecvată, facilități corespunzătoare în clădirea școlii pentru a asigura accesibilitatea și asistența din partea unei asistente medicale de cabinet școlar. Planul recomanda angajarea unui asistent personal de către Serviciul Resurse Umane și îmbunătățirea accesibilității infrastructurii publice (accesibilitatea bordurilor, trecerilor de pietoni și căilor pietonale, a stațiilor de transport public și a parcurilor).

15. Primul reclamant a urmat cursurile mai multor școli:

a) În 2004, primul reclamant a fost înscris la grădiniță, dar, potrivit celei de-a doua reclamante, a fost forțat să plece după doar trei zile, când directorul grădiniței a informat-o pe mamă că instituția sa „nu se ocupă de handicapați”.

b) Din 2007 până în aprilie 2013, primul reclamant a urmat cursurile Școlii nr. 131, unitate de învățământ de masă primar și secundar (copii cu vârste între 6 și 14 ani). Clădirea școlii se afla la 60 de metri de casa reclamanților. Reclamanții au susținut că școala nu a oferit condiții adecvate, în pofida asigurărilor repetate din partea autorităților și a eforturilor continue ale reclamanților.

c) În cursul anului școlar 2013/2014, primul reclamant a urmat cursurile Școlii nr. 148, unde, potrivit observațiilor reclamanților, condițiile și sprijinul au fost la un nivel acceptabil.

d) În octombrie 2015, a început să urmeze cursurile Liceului „Mihai Eminescu” („Liceul M.E.”) unde a rămas până în 2017. Reclamanții s-au plâns de condițiile din această școală.

e) La 30 august 2017, primul reclamant s-a transferat la un liceu privat, pentru al doilea an – ultimul an liceal. În aprilie 2018, data ultimei comunicări adresate Curții de către reclamanți, continua să învețe la liceul respectiv.

B. Accesibilitatea spațiilor din școli

1. Versiunea reclamanților

a) Școala nr. 131

16. Descrierea situației de către reclamanți privește anii școlari 2011/2012 și 2012/2013. În momentul în care primul reclamant a început școala, clădirea școlii nu avea facilități pentru elevii cu dizabilități. A fost necesar să fie montată o poartă nouă în gardul din fața străzii unde locuiau reclamanții și a fost turnată o bandă de asfalt care ducea la intrarea elevilor din clădirea principală. Toaletele nu erau echipate pentru copii cu dizabilități și a fost improvizată o cabină în toaleta fetelor, la primul etaj. Ulterior, în 2013, a fost montată o toaletă specială la parter pentru nevoile copiilor cu handicap, însă primul reclamant avea în continuare nevoie de

ajutor atunci când o folosea. Sala de sport nu era adaptată pentru a fi folosită de copiii cu dizabilități, iar primul reclamant nu a putut să participe la activități sportive ale clasei, nici să facă exercițiile recomandate de doctori pentru a-și îmbunătăți tonusul muscular.

17. A doua reclamantă a susținut că, pe propria cheltuială, a reușit să facă mici modificări în sala de clasă și la toaletă, precum bare de sprijin montate pe pereți, pentru a-i facilita fiului său deplasarea.

18. Întrucât nu existau rampe de acces în școală, primul reclamant nu putea urca singur la etajele superioare ale clădirii, unde se aflau spații importante precum cabinetul medicului, cabinetul psihologului, laboratoarele și spațiile de îngrijire *after-school*. Cea de-a doua reclamantă era obligată să petreacă o perioadă considerabilă de timp la școală, ducându-l pe primul reclamant și dispozitivele de deplasare la etajele superioare, ajutându-l să meargă la toaletă, să facă exercițiile fizice obligatorii recomandate de medici și cărându-i manualele școlare, cutia cu masa de prânz și alte obiecte. În primii patru ani de școală ai primului reclamant, pe lângă sprijinul mamei sale, colegii de clasă sau personalul școlii l-au ajutat, de asemenea, cu unele dintre aceste sarcini.

19. Lipsa personalului medical adecvat în școală și lipsa accesului la cabinetul medical în timpul orelor școlii au contribuit la înrăutățirea stării fizice a primului reclamant. Beneficiile obținute în urma intervențiilor chirurgicale au dispărut și a devenit mai puțin autonom și mai dependent de sprijinul celorlalți.

20. Din cauza lipsei de accesibilitate a clădirilor publice, primul reclamant nu a putut fi inclus în anumite activități școlare, cum ar fi excursiile. Nu i-au fost asigurate activități alternative. Tentativele celei de-a doua reclamante ca fiului său să îi fie organizate activități în afara programei școlare au rămas inutile; de exemplu, deși copilul a fost acceptat să urmeze lecții de pian, clădirea clubului de pian era inaccesibilă scaunelor cu roțile.

21. În timp, situația a generat tensiuni între, pe de o parte, reclamanți și, pe de altă parte, personalul școlii, ceilalți copii și părinții acestora.

b) Liceul M.E.

22. Potrivit reclamanților, clădirea liceului nu era adaptată la nevoile copiilor cu dizabilități, iar spațiile acesteia rămâneau în mare parte inaccesibile. În lipsa vreunui sprijin din partea liceului, a doua reclamantă trebuia să își transporte fizic fiul zilnic în clădirea liceului și la etajele superioare unde se aflau laboratorul de științe și sala de sport. De asemenea, liceul nu i-a asigurat nevoile de bază, precum îngrijirea personală și intimă, luarea mesei și deplasarea. A fost adeseori abandonat fără a fi asistat pe coridoarele liceului.

23. Reclamanții au susținut că, în perioada în care s-a aflat primul reclamant la Liceul M.E., autoritățile nu au elaborat și nu au pus în aplicare

un plan educațional individualizat. Predarea, testarea și programele școlare nu au fost adaptate la situația sa, iar unii profesori au refuzat în mod deschis să își adapteze rutina la nevoile acestuia sau au cerut să fie trimis la o școală specială, o atitudine care a fost tolerată de administrația liceului.

2. *Versiunea Guvernului*

a) Școala nr. 131

24. Pe baza informațiilor furnizate de conducerea Școlii nr. 131 și administrația locală, Guvernul a prezentat situația în mod diferit. Acesta a explicat că, din momentul înscrierii sale la școală, nevoile primului reclamant fuseseră întotdeauna luate în considerare.

25. În septembrie 2008, conducerea școlii a contactat Inspectoratul Școlar al Municipiului București („ISMB”), solicitând ajutor financiar în vederea adaptării spațiilor școlii la nevoile primului reclamant.

26. Între 2012 și 2013, clădirile școlii au devenit mai accesibile pentru scaunele cu roțile. În special, a fost instalată o rampă de acces; o cabină de toaletă a fost echipată cu o sonerie legată direct la secretariatul școlii; curtea a fost asfaltată; cabinetul medical a fost mutat la parter, lângă sălile de clasă ale primului reclamant; primul reclamant a primit pupitre special adaptate în sălile de clasă, în sala de clasă a fost plasată o unitate de aer condiționat.

27. La 7 aprilie 2014, un audit intern al ISMB a concluzionat, după verificarea documentelor școlii, că întregul cost al lucrărilor a fost acoperit din bugetul școlii.

28. Primul reclamant putea folosi toaleta, însă din cauza deteriorării stării sale de sănătate generală, era uneori incapabil să ajungă la timp la toaletă. Personalul școlii i-a acordat ajutor în ceea ce privește toate aspectele îngrijirii sale personale și intime și i-a oferit haine noi atunci când mama sa nu dorea să-i asigure haine de schimb curate.

29. Copilul nu a revenit la școală după 3 aprilie 2013 (infra, pct. 69). Din documentele oficiale rezultă că, în perioada 7-24 mai 2013, primul reclamant a primit tratament medical la Spitalul Băile Felix și a participat la orele de curs ale Centrului Școlar de Educație Incluzivă Oradea. Potrivit Guvernului, a doua reclamantă nu a informat conducerea Școlii nr. 131 în legătură cu această situație și a continuat să se plângă că ei și fiului său li s-a interzis accesul în incinta școlii.

b) Liceul M.E.

30. Începând cu anul școlar 2015/2016, primul reclamant a urmat cursurile Liceului M.E. În perioada respectivă, clădirea era parțial accesibilă: era echipată cu o rampă de acces, avea săli de clasă la parter și avea acces în curte pentru o mașină special adaptată.

31. La 9 septembrie 2015, de îndată ce a fost informată despre transferul primului reclamant, conducerea Liceului M.E. a solicitat sprijinul

autorităților locale pentru instalarea unei toalete accesibile și a unui ascensor, achiziționarea unui calculator cu software special adaptat și crearea unui cabinet medical și a unei biblioteci la parter.

32. Potrivit informațiilor furnizate de autorități, în martie 2016 clădirea liceului avea două rampe de acces, două locuri rezervate de parcare pentru persoanele cu handicap, o sală de clasă la parter și un pupitru special adaptat în sala de clasă a primului reclamant.

33. Liceul nu a reușit să negocieze achiziția unui ascensor în cursul anului școlar 2015/2016. Potrivit informațiilor prezentate de autoritățile locale, a doua reclamantă a refuzat mai multe opțiuni propuse. În cele din urmă, administrația liceului a reușit să achiziționeze o scară rulantă care a fost instalată la 21 noiembrie 2016. În aceeași zi, personalul liceului a fost instruit în privința modului de funcționare a acesteia.

34. În mai multe rânduri, cea de-a doua reclamantă și-a adus fiul la școală fără scaunul cu roțile, cărându-l în spate (între 3-5 februarie și la 3 și 18 martie 2016) și l-a lăsat fără niciun mijloc de deplasare în incinta liceului. Potrivit Guvernului, la acea dată liceul permitea deplasarea în scaun cu roțile, primul reclamant avea un pupitru special adaptat în clasa sa, iar transportul său la și de la școală era îngrijit de fundația „Motivare”. În alte rânduri, a doua reclamantă a refuzat să permită copilului să rămână la școală întrucât nu avea un asistent personal.

C. Sprijinul educațional în școală

1. Școala nr. 131

35. La 25 octombrie 2007, autoritatea pentru protecția copilului a recomandat ca primul reclamant să participe la orele Școlii nr. 131 și să primească asistență din partea unui profesor de sprijin. Recomandarea a fost reiterată la 25 august 2011 în ceea ce privește învățământul secundar.

36. Liceul a adaptat calendarul și metodele de testare la nevoile primului reclamant. Copilul avea dreptul la o creștere de 50% a timpului alocat pentru examenele scrise și era parțial scutit de frecventarea școlii. În plus, liceul i-a oferit primului reclamant posibilitatea de a participa la ore prin Skype, în perioada în care nu putea merge la școală din motive medicale.

2. Liceul M.E.

37. Începând cu 22 septembrie 2015, M.A. a fost desemnată ca profesor de sprijin pentru primul reclamant. La 7 decembrie 2015, M.A. a elaborat un plan personal de intervenție care detalia materiile pe care primul reclamant urma să le studieze în școală și metodele de predare special adaptate. În aceeași zi, M.A. și-a informat superiorii despre dificultățile pe care le-a întâmpinat în raport cu a doua reclamantă, care i-a cerut să nu lucreze cu

fiul său și a încercat să îi dicteze ce materii să excludă din programa de învățământ a fiului acesteia.

38. La 11 decembrie 2015, M.A. a fost înlocuită de D.C., care la 4 martie 2016 a prezentat un nou plan de intervenție acceptat de majoritatea profesorilor primului reclamant. D.C. a continuat să acorde asistență primului reclamant în anul școlar 2016/2017 și, la 15 septembrie 2016, a elaborat un nou plan de intervenție acceptat de majoritatea profesorilor. Potrivit documentelor din dosar, a doua reclamantă a refuzat orice comunicare cu D.C. și nu a participat la nicio ședință organizată de D.C. cu personalul școlii pentru a discuta despre evoluția și nevoile primului reclamant.

39. După adoptarea hotărârii nr. 913 din 25 iulie 2016 (infra, pct. 63), autoritățile au instituit un sistem care prevedea furnizarea de sprijin și asistență în școală primului reclamant. Mai precis, în septembrie 2016, autoritatea pentru protecția copilului a desemnat această sarcină unui grup de profesioniști care lucrau într-un centru pentru copiii abuzați, care aveau experiență în lucrul cu copiii. Potrivit Guvernului, aceștia au întâmpinat dificultăți în raport cu cea de-a doua reclamantă, care refuza ocazional să-și lase copilul la școală, refuza să explice motivele absenței acestuia sau îi abuza verbal pe reprezentanții autorității pentru protecția copilului.

40. Primul reclamant nu participa zilnic la ore și a lipsit în mai multe rânduri, uneori perioade lungi de timp. De asemenea participa la ore la alte școli din orașele în care era spitalizat pentru tratament sau recuperare. Potrivit raportului elaborat de profesorul de sprijin, lungile absențe ale primului reclamant de la școală, precum și atitudinea celei de-a doua reclamante, au avut un impact negativ asupra educației primului reclamant.

D. Terapia în școală

1. Școala nr. 131

41. Medicii primului reclamant au prezentat recomandări către școală și alte autorități cu privire la nevoile medicale ale copilului, subliniind importanța kinetoterapiei și a terapiei profesionale regulate, inclusiv în timpul orelor. Aceștia au recomandat ca pacientul să nu fie ținut în aceeași poziție perioade lungi de timp, deoarece i-ar putea provoca rigiditate musculară și disconfort, compromițând astfel recuperarea acestuia și, în timp, ducând la deformări. Au recomandat ca copilul să alterneze periodic între a sta așezat și a se ridica în picioare.

42. În noiembrie 2012, a fost desemnat un kinetoterapeut să vină la școală pentru a lucra cu primul reclamant, iar școala și-a rezervat un spațiu în sala de sport pentru sesiunile de kinetoterapie. În al doilea trimestru al anului școlar 2012/2013, kinetoterapeutul și primul reclamant s-au întâlnit în cursul a trei ședințe de câte o oră fiecare.

43. La începutul anului școlar 2011/2012, școala a cerut angajarea unui kinetoterapeut, a unei infirmiere și a unui asistent medical.

44. Din informațiile furnizate de Guvern reiese că a doua reclamantă nu a furnizat școlii informații medicale referitoare la nevoile primului reclamant din punct de vedere al recuperării fizice. Profesorul de educație fizică a creat un program special pentru copil, în ciuda faptului că nu cunoștea recomandările medicale precise. A doua reclamantă a refuzat să aducă copilul la ședințele acestuia.

45. Școala a făcut, de asemenea, aranjamente pentru a acorda consiliere psihologică reclamanților, ceea ce nu s-a întâmplat întrucât a doua reclamantă a încetat să aducă copilul la ședințe.

2. Liceul M.E.

46. În cursul anului școlar 2015/2016, primul reclamant a urmat sesiuni săptămânale de terapie logopedică și terapie educațională în perioadele în care a mers la școală. Anul școlar următor, sesiunile au fost suspendate deoarece a doua reclamantă a refuzat să își mai dea consimțământul.

47. Primul reclamant nu a putut urma sesiunile de kinetoterapie la școală deoarece mama sa a refuzat să îi permită să participe la orice sesiune care nu avea loc în sala de sport a școlii. De asemenea, nu a prezentat certificatele medicale necesare pentru ca terapeutul să adapteze sesiunile la nevoile primului reclamant.

E. Asistent personal

48. În 2011, cea de-a doua reclamantă a solicitat autorităților să numească un asistent personal pentru fiul său care să îi ofere sprijin, în special în timpul orelor. A explicat că nu poate lucra ca asistentă personală întrucât trebuia să muncească pentru a-și câștiga existența. La 15 septembrie 2011, conducerea liceului a informat, de asemenea, autoritatea pentru protecția copilului că, în lipsa unui asistent personal, primul reclamant nu își putea continua studiile în condiții de siguranță în învățământul de masă.

49. Potrivit reclamanților, autoritatea pentru protecția copilului a negat inițial faptul că primul reclamant avea dreptul la un asistent personal, după care a considerat-o pe cea de-a doua reclamantă asistent personal al copilului.

50. Prin hotărârea din 19 iulie 2011 (dosarul nr. 8249/3/2011), Tribunalul București (denumit în continuare „tribunalul”) a admis în parte acțiunea introdusă de cea de-a doua reclamantă împotriva mai multor autorități cu privire la modul în care au tratat situația fiului său. Instanța a reținut că planul de recuperare nu fusese întocmit în conformitate cu cerințele legale, în special întrucât cea de-a doua reclamantă nu fusese implicată în proces, iar planul nu includea toate serviciile solicitate de copil și nu luase în considerare nevoile sale speciale. Prin urmare, a dispus ca autoritatea pentru

protecția copilului să completeze planul în conformitate cu instrucțiunile instanței. În plus, instanța a observat că nu era imposibil din punct de vedere obiectiv ca autoritățile să angajeze un asistent personal pentru primul reclamant. Prin urmare, a dispus ca autoritatea pentru protecția copilului să identifice o persoană potrivită și să prezinte o propunere consiliului municipal, care, la rândul său, avea obligația de a furniza de la buget fondurile necesare pentru acoperirea salariului asistentului personal. Hotărârea a fost confirmată de Curtea de Apel București prin hotărârea definitivă din 9 aprilie 2012.

51. La 19 octombrie 2011, cea de-a doua reclamantă a solicitat Școlii nr. 131 să angajeze o infirmieră care să îi poată asista fiul în funcție de nevoile sale, ca alternativă la numirea unui asistent personal, dar această numire nu a fost făcută în timp ce primul reclamant s-a aflat în această școală (supra, pct. 15).

52. Potrivit informațiilor transmise de Guvern, între 2011 și 2014, autoritățile pentru protecția copilului au organizat mai multe interviuri pentru a găsi un asistent personal adecvat pentru primul reclamant. În cele din urmă, la 23 mai 2014, autoritatea pentru protecția copilului a angajat un asistent personal. La 17 septembrie 2014, persoana respectivă a demisionat, pe motiv că cea de-a doua reclamantă i-a cerut să îndeplinească sarcini care nu erau conforme cu descrierea fișei postului.

53. La 29 ianuarie 2015, a doua reclamantă a informat autoritățile că insistă să fie angajat un asistent personal. Trei persoane și-au exprimat interesul față de postul respectiv și au fost acceptate de cea de-a doua reclamantă. Cu toate acestea, unul din aceștia a refuzat să semneze contractul de muncă întrucât a considerat că atitudinea celei de-a doua reclamantă față de el a fost abuzivă și jignitoare; aceasta a explicat că a doua reclamantă i-a cerut să spele vase și să facă curățenie în casă, sarcini care nu se aflau în fișa postului și l-a acuzat apoi că dorește să îi facă rău fiului său. Ceilalți candidați și-au preluat postul cu jumătate de normă începând cu data de 1 septembrie 2015. Unul dintre aceștia a trebuit să plece la 16 decembrie 2015, întrucât viza de ședere nu i-a fost prelungită, iar cealaltă persoană a demisionat din motive de sănătate la 27 ianuarie 2016.

54. În ianuarie 2016, autoritățile au demarat procesul de găsimă a unui nou asistent personal, lucrând în strânsă legătură cu diverse organizații neguvernamentale implicate în protecția persoanelor cu dizabilități.

F. Plângeri și litigii

55. Cea de-a doua reclamantă a depus mai multe plângeri în fața autorităților administrative, a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării („CNCD”) (cel puțin șase plângeri formulate direct în fața acestei autorități și continuate în fața instanțelor), a instanțelor (cel puțin cinci cereri depuse direct în fața instanței) și a Parchetului (cel puțin 16

plângeri au fost anchetate până în prezent de Parchet). Aceste plângeri priveau, în principal, pretinsa lipsă a serviciilor oferite fiului său, atât în școală, cât și în afara școlii, și la modul în care autoritățile competente care se ocupau de cazul său și-au îndeplinit obligația de a-i acorda sprijini primului reclamant și de a adapta infrastructura la nevoile persoanelor cu dizabilități, în special la nevoile primului reclamant.

1. Acțiunea în constatare a obligației de a face (dosar nr. 14001/3/2014)

56. Acțiunea a avut ca obiect cerere depusă de reclamanți la 24 aprilie 2014 împotriva autorităților responsabile cu asistarea reclamanților în probleme legate de dizabilități și educație, și anume Centrul Municipiului București de Resurse și Asistență Educațională („CMBRAE”) Consiliul local Sectorul 4 București, care era responsabil cu funcționarea Liceului M.E., Consiliul local Sectorul 5 București, care era responsabil cu funcționarea Școlii nr. 131, Autoritatea pentru Protecția Copilului, Comisia pentru Protecția Copilului (o autoritate creată la nivel local în temeiul Legii nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului), ISMB și CNCD. Reclamanții au solicitat obligarea aceste autorități să reevalueze plasamentul educațional al primului reclamant, să i se ofere sprijin în școală, să adapteze spațiile din școală la nevoile primului reclamant și să acorde despăgubiri pentru vătămările suferite de copil în școală.

57. La 30 iunie 2014 și la 13 și la 20 august 2015, reclamanții și-au completat acțiunea și, la ultima dată menționată, au solicitat instanței să se asigure că aceleași dificultăți nu vor continua să existe la Liceul M.E. La 25 noiembrie 2014, Secția de contencios administrativ a tribunalului a trimis cauza secției civile a aceleiași instanțe și, la 23 iunie 2015, cauza a fost trimisă unui complet al secției civile specializat în drepturile copilului.

58. Prin hotărârea din 10 iunie 2016, Tribunalul București s-a pronunțat în parte în favoarea reclamanților și a dispus ca autoritățile locale să ia mai multe măsuri, în conformitate cu mandatul lor:

a) A dispus ca CMBRAE să emită un nou plan de intervenție personalizat; de asemenea, a observat că primului reclamant i s-a permis deja prelungirea timpului de lucru în timpul testelor la clasă și că avea un pupitru special adaptat, dar a considerat că măsurile respective, deși erau necesare, nu erau suficiente.

b) Instanța a dispus ca CMBRAE și ISMB să adapteze programele școlare și planurile-cadru la nevoile primului reclamant, constatând următoarele:

„Dacă învățământul special planurile-cadru [curriculum] și programele școlare sunt astfel proiectate încât să respecte tipul și gradul de deficiență, permițând și terapiile specifice de recuperare [...], în școlile din învățământul de masă nu există o astfel de adaptare.

Or, în cauză, copilul, orientat școlar spre învățământul de masă, este dezvoltat normal din punct de vedere intelectual, prezintă, însă, o dizabilitate de natură neuromotorie care îi limitează drastic posibilitatea de mișcare [...]. Un program instructiv-educativ de 6-7 ore zilnic contravine recomandărilor medicale [...] iar pe de altă parte limitează posibilitatea desfășurării terapiilor specifice de recuperare.”

c) S-a dispus ca ISMB și autoritatea de protecție a copilului să continue să ofere primului reclamant asistență psiho-educatională și un mediu sigur în școală, în ceea ce privește mediul fizic și personalul specializat. Instanța a constatat următoarele:

„Legislația actuală prevede măsuri apte să asigure integrarea școlară și socială a copiilor cu dizabilități/deficiențe, respectiv servicii educaționale speciale prin profesor de sprijin[/itinerant], terapii logopedice și consilieri psihopedagogică. [...]

Prin planul de recuperare întocmit de [DGASPC Sector 5] s- au prevăzut ca servicii necesare [copilului] [primului reclamant]: kinetoterapeut, logoped, consilier psihologic. [...]

Având în vedere susținerile părților, instanța reține că instituțiile implicate nu au refuzat copilului serviciile la care are dreptul potrivit dispozițiilor legale și care au și fost prevăzute, ca atare, în planul de recuperare, ci [au refuzat] condițiile impuse de mamă, în sensul desfășurării lor în cadrul unității de învățământ [...].

Cu toate acestea, pentru a răspunde nevoilor complexe ale copilului și pentru a asigura accesul copilului la toate serviciile, instituțiile implicate au surmontat această problemă, astfel că, pe lângă consilierea psihopedagogică asigurată de consilierul școlar [...] din cadrul unității de învățământ, copilul beneficiază, în cadrul școlii, și de terapie logopedică și kinetoterapie.

În aceste condiții cererea [copilului reclamant] va fi admisă, în sensul în care instituțiile implicate vor fi obligate să ia măsuri pentru asigurarea continuității în desfășurarea acestor servicii, ceea ce presupune evident continuitatea în asigurarea resursei umane, dar și a spațiului și dotărilor necesare.”

d) Instanța a dispus ca ISMB, autoritatea pentru protecția copilului, Consiliul Local Sector V București și Consiliul Local Sector IV București să ia măsuri pentru a asigura asistența și siguranța copilului în școală, prin intermediul profesorilor, personalului auxiliar școlar, asistentului personal sau îngrijitorului calificat. Instanța a constatat următoarele:

„Serviciile de sprijin la nivelul școlii, asigurate de psihologi, logopezi, consilieri școlari, profesori de sprijin, kinetoterapeuți etc. sunt, așa cum s-a arătat deja, servicii necesare pentru eficientizarea programului de terapie recuperatorie a primului reclamant [copilului], nu acoperă, însă, în totalitate nevoile complexe ale copilului pe durata orelor de curs.

[...] copilul prezintă deficiențe neuromotorii grave care îi anihilează posibilitatea de mișcare, de deplasare, de autoservire, de luare a notițelor la orele de curs etc., și impun, în consecință, sprijinul altei persoane pentru mutarea sa, după necesități, din scaunul rulant manual sau cadru de mers la masa de lucru din clasă și invers; acordarea de sprijin sau asistență la deplasarea în școală (preluarea de la ușa de acces în clădirea școlii, conducerea la ieșire la finalul orelor, deplasarea la grupul sanitar, la sala de sport, la laboratoarele aflate la etaj); sprijin la luarea de notițe în timpul orelor

și notarea temelor; sprijin la efectuarea exercițiilor fizice de mobilizare; sprijin în cazul evacuărilor de urgență etc. [...]

În ce privește asigurarea unui infirmier, instanța reține că, deși legislația în vigoare prevede includerea copiilor cu deficiențe în învățământul de masă, schema de personal, la nivelul unităților de învățământ de masă, nu include personal calificat pentru a răspunde nevoilor complexe ale copilului cu dizabilități neuromotorii grave, dizabilități care limitează ori îi împiedică total posibilitatea de deplasare și de autoservire a copilului.

Lipsa unor servicii de sprijin [...] este însă de natură să pună copilul reclamant în imposibilitatea de a participa la orele de curs și să afecteze [...] dreptul la educație [...].

Asistentul personal nu este doar un însoțitor al copilului cu handicap grav, el trebuie să asigure îngrijirile primare (igiena corporală, îmbrăcarea și dezbrăcarea, igiena eliminărilor, hrănirea, hidratarea, transfer, mobilizare și deplasare etc.), asistarea activităților și participării copilului la activitățile în familie, în comunitate, la școală, asistarea integrării școlare și educaționale a copilului.

Nimic nu împiedică, astfel autoritatea pentru protecția copilului [DGASPC Sector 5] și Consiliul Local Sector V București să prevadă [...] în fișa postului acestuia [...] activități specifice de sprijin [...]

Instanța apreciază, așadar, că, în principal, persoana care trebuie să acorde sprijin copilului, să asigure supravegherea și securitatea acestuia, trebuie să fie și în timpul programului școlar asistentul personal sau, în lipsa acestuia [...] o persoană agreată și desemnată în acest sens de părinte [...]

Astfel, ISMB și Consiliul Local Sector 4 București [...] trebuie să ia măsuri în vederea asigurării accesului efectiv al copilului la procesul de învățământ, pentru supravegherea și securitatea copilului.

[...]

Constatând, astfel, întemeiată cererea copilului sub aspectele examinate, instanța va dispune măsuri în sensul în care va obliga ISMB, autoritatea pentru protecția copilului [DGASPC Sector 5] și Consiliul Local Sector V București și, după caz, Consiliul Local Sector IV București, să ia măsuri pentru asigurarea supravegherii și securității copilului în cadrul școlii, prin personalul didactic și auxiliar, prin asistentul personal al copilului sau prin îngrijitor calificat.”

e) Instanța a dispus ca ISMB și Consiliul Local Sector IV București să asigure accesul primului reclamant la educație, asigurându-se ca clădirea școlii să fie accesibilă scaunului cu roțile, în special prin: furnizarea unui mobilier special adaptat în sălile de clasă și laboratoare, asigurarea accesului la etajele superioare ale clădirii școlii, înlăturarea obstacolelor care l-ar împiedica pe primul reclamant să se deplaseze în școală, precum praguri și uși subdimensionate, adaptarea sălii de sport la nevoile copilului și punerea la dispoziție a unui calculator și a unui program adaptat cerințelor educaționale ale acestuia. Instanța observa că, la 28 octombrie 2015, la cererea sa, autoritățile s-au întâlnit cu reclamantii pentru a le asculta cererile și pentru a ajunge la un acord cu privire la soluții. A luat act de faptul că, la data întâlnirii, în Liceul M.E. existau două locuri de parcare rezervate și o toaletă adaptată nevoilor primului reclamant.

59. În același timp, instanța a respins cererea reclamanților de rambursare a cheltuielilor de transport către și dinspre școală cu propriile vehicule, pe motiv că au primit de la stat asistență financiară sub formă de transport public gratuit și o sumă forfetară anuală pentru cheltuieli, care acoperea, de asemenea, transportul.

60. În sfârșit, în ceea ce privește cererea de acordare de daune morale ca urmare a discriminării suferite de reclamanți din cauza atitudinii autorităților, Tribunalul București a disjuns capătul de cerere de cauza principală și a creat dosarul nr. 22624/3/2016. Prin hotărârea definitivă din 31 mai 2018 în această cauză, Curtea de Apel București a obligat ISMB, CMBRAE și Consiliul Local Sector V București la plata către reclamanți a 7 500 lei românești (RON)¹ cu titlu de daune morale.

61. Prin hotărârea definitivă din 7 februarie 2018, Curtea de Apel București a examinat apelurile formulate de părți împotriva hotărârii din 10 iunie 2016. A schimbat hotărârea tribunalului în sensul în care obligațiile autorităților urmau se aplice numai în perioada în care primul reclamant a frecventat învățământul de masă, dar a respins celelalte capete de cerere.

62. La 5 aprilie 2018, reclamanții au început procedura de executare a hotărârii prin intermediul serviciilor unui executor.

2. Ordonanța președințială – dosarul nr. 16673/3/2016

63. Prin hotărârea nr. 913 din 25 iulie 2016, Tribunalul București a dispus ca autoritățile să numească o persoană care să îl asiste pe primul reclamant la școală până la momentul la care hotărârea din 10 iunie 2016 devine definitivă (supra, pct. 58).

64. La 28 noiembrie 2016, executorul le-a cerut autorităților să respecte hotărârea instanței și să plătească reclamanților cheltuielile de judecată aferente procedurii de executare.

65. Consiliul Local Sectorul IV București a contestat procedura de executare, susținând că consiliul s-a conformat deja prevederilor hotărârii în măsura în care, la începutul anului școlar, la 12 septembrie 2016, o persoană fusese numită pentru a-l asista pe primul reclamant la școală. Consiliul a explicat că persoana desemnată să îl asiste pe primul reclamant a fost înlocuită în mai multe rânduri din cauza neînțelegerilor cu cea de-a doua reclamantă, dar a argumentat că simplul fapt că cea de-a doua reclamantă era nemulțumită de aceste persoane nu putea fi considerat o neîndeplinire a hotărârii de către autorități.

66. Prin hotărârea din 2 martie 2017, Judecătoria de sector din București a respins excepția și a constatat următoarele:

„Se pare că minorul, Stoian Ștefan Moshe, nu a putut beneficia de măsurile dispuse de instanță nu numai din cauza unei cooperări insuficiente între reprezentantul său legal și autorități [...], dar și din cauza mecanismului birocratic de executare a

1. Aproximativ 1 600 EUR.

măsurilor și a modului în care sunt împărțite responsabilitățile în acest domeniu între autoritățile în cauză.

Instanța consideră că nu există nicio probă că reprezentantul legal al minorului a refuzat executarea obligațiilor stabilite prin hotărâre judecătorească.”

67. La 25 aprilie 2017, judecătoria de sector a respins contestația la executare prin care ISMB și CMBRAE susțineau, de asemenea, că s-au conformat deja hotărârii. Instanța a constatat următoarele:

„Afirmațiile făcute de părțile pârâte – potrivit cărora, la data depunerii cererii de executare, respectau deja obligațiile prevăzute în hotărârea judecătorească – sunt contrazise de fapte, întrucât situația școlară a copilului este încă incertă, în măsura în care acesta nu beneficiază încă în școală de condițiile stabilite de hotărârea judecătorească”.

68. La 23 ianuarie 2018, judecătoria de sector observa că autoritățile nu și-au respectat întru totul obligațiile ce le reveneau în temeiul ordonanței președințiale din 25 iulie 2016 și că toate contestațiile la executare fuseseră respinse. În consecință, a dispus ca fiecare dintre aceste autorități să plătească 200 RON pentru fiecare zi de întârziere.

G. Incidentul din 3 aprilie 2013

69. La 3 aprilie 2013, în timpul orelor, cea de-a doua reclamantă a avut o dispută la școală cu un profesor al fiului său. Profesorul i-a cerut acesteia să părăsească sala de clasă, avertizând-o că prezența sa nu mai este tolerată și că autoritățile au fost alertate. A doua reclamantă a refuzat să plece și a fost în cele din urmă luată cu forța de doi polițiști de proximitate și dusă la secția de poliție. A primit un avertisment oficial pentru refuzul de a părăsi școala. A părăsit secția de poliție trei ore mai târziu și s-a întors la școală pentru a-și lua fiul. Potrivit Guvernului, în timpul ce a doua reclamantă se afla în secția de poliție, primul reclamant a rămas la școală, în prezența asistentei medicale a școlii și a unui profesor de serviciu.

70. La 31 mai 2013, reclamantii au depus o plângere penală în privința incidentelor. Directorul școlii, sprijinit de declarațiile părinților, a depus, de asemenea, plângere împotriva celei de-a doua reclamante, susținând că perturbase în mod repetat procesul de învățare. A doua reclamantă și directorul școlii au dat declarații poliției. La 4 aprilie 2017, Parchetul de pe lângă Judecătoria de sector din București a finalizat ancheta. A constatat, pe baza probelor din dosar, că forța folosită de polițiști fusese necesară pentru a pune capăt comportamentului disruptiv al celei de-a doua reclamante și fusese proporțional cu reacțiile acesteia. A observat că cea de-a doua reclamantă tulburase orele și refuzase să părăsească sala de clasă, să își prezinte documentele de identitate poliției și să îi însoțească pe polițiști la secția de poliție. Procurorul a concluzionat că vătămările suferite de cea de-a doua reclamantă au fost rezultatul folosirii forței și al propriei sale opoziții față de acțiunile polițiștilor. La 18 octombrie 2017, plângerea formulată de

reclamanți împotriva soluției procurorului a fost respinsă ca tardivă de procurorul-șef al aceluiași parchet. Plângerea reclamanților a fost respinsă ulterior de Judecătoria de sector din București (hotărârea definitivă din 11 decembrie 2017).

II. II.MATERIALE DIN DREPTUL INTERN ȘI INTERNAȚIONAL RELEVANTE

71. Dreptul și practica interne relevante sunt descrise în *Gherghina împotriva României* [(dec.) (MC), nr. 42219/7, pct. 34-56, CEDO 2015].

72. Materialele internaționale relevante sunt descrise în *Çam împotriva Turciei*, nr. 51500/08, pct. 37-38, 23 februarie 2016, și *Guberina împotriva Croației*, nr. 23682/13, pct. 34-42, CEDO 2016).

ÎN DREPT

I. CU PRIVIRE LA PRETINSA ÎNCĂLCARE A ART. 8 DIN CONVENȚIE ȘI A ART. 2 DIN PROTOCOLUL NR. 1 LA CONVENȚIE, CONSIDERATE SEPARAT SAU COROBORAT CU ART. 14 DIN CONVENȚIE.

73. Reclamanții s-au plâns, în principal, de faptul că autoritățile nu au luat măsurile necesare în conformitate cu obligațiile care le reveneau în temeiul dreptului național și al Convenției pentru a garanta respectarea integrității fizice și a demnității primului reclamant în școală și că acesta beneficia de dreptul la educație de calitate fără discriminare. Reclamanții au invocat art. 3, 8, 13 și 14 din Convenție, art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție și art. 1 din Protocolul nr. 12 la Convenție.

74. Curtea, care are competența de a realiza o încadrare în drept a faptelor cauzei [a se vedea *Radomilja și alții împotriva Croației* (MC), nr. 37685/10 și 22768/12, pct. 114 și 126, 20 martie 2018], va examina aceste plângeri din perspectiva art. 8 din Convenție și art. 2 din Protocolul nr. 1, considerate separat și coroborat cu art. 14 din Convenție [(a se vedea *Gherghina împotriva României* (dec.) (MC), nr. 42219/07, pct. 59, CEDO 2015)]. Dispozițiile în discuție prevăd următoarele:

Art. 8

„1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.

2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța

publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora.”

Art. 14

„Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de [prezenta] Convenție trebuie să fie asigurată fără nicio deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație.”

Art. 2 din Protocolul nr. 1

„Nimănui nu i se poate refuza dreptul la instruire. Statul, în exercitarea funcțiilor pe care și le va asuma în domeniul educației și al învățământului, va respecta dreptul părinților de a asigura această educație și acest învățământ conform convingerilor lor religioase și filozofice.”

A. Cu privire la admisibilitate

1. Observațiile părților

75. Guvernul a susținut că reclamanții nu au epuizat căile de atac interne. A subliniat că mai multe seturi de proceduri relevante erau încă pendinte la momentul depunerii observațiilor, la 23 decembrie 2014, respectiv la 1 septembrie 2017. În plus, a considerat că durata procedurii în dosarul nr. 14001/3/2014 (supra, pct. 56) a fost rezonabilă și nu a făcut ca, în practică, calea de atac să nu fie efectivă, în măsura în care reclamanții au formulat plângeri suplimentare pe tot parcursul procedurii și că în cursul acestei proceduri au recurs cu succes la procedura ordonanței președințiale (supra, pct. 63).

76. Reclamanții au susținut că durata procedurii inițiate a făcut ca aceste căi de atac să nu fie efective, cel puțin în practică.

2. Motivarea Curții

77. Curtea face referire la principiile generale pe care le-a dezvoltat în jurisprudența sa privind epuizarea căilor de atac interne (a se vedea *Gherghina*, citată anterior, pct. 83-89).

78. Curtea consideră că excepția Guvernului este strâns legată de fondul acestui capăt de cerere și, prin urmare, decide să fie unită cu fondul.

79. Curtea observă, de asemenea, că acest capăt de cerere nu este în mod vădit nefondat în sensul art. 35 § 3 lit. a) din Convenție. Constată, de asemenea, că nu prezintă niciun alt motiv de inadmisibilitate. Prin urmare, este necesar să fie declarat admisibil.

B. Cu privire la fond

1. Observațiile părților

a) Reclamanții

80. Reclamanții au reiterat faptul că autoritățile statului au obligația de a adapta unitățile de învățământ de masă pentru a include copiii cu dizabilități. Cu toate acestea, în pofida legislației abundente în materie, situația a rămas confuză, multe autorități având responsabilități suprapuse și au fost reglementate insuficient, astfel încât copiii integrați în unitățile de învățământ de masă nu au primit sprijinul la care aveau dreptul în mod oficial. Reclamanții au susținut, de asemenea, că asistența primită de primul reclamant în școală era superficială și că școlile nu au programe școlare și orare adaptate și nu i-au putut oferi asistența și terapia adecvată, în pofida hotărârilor judecătorești care au dispus să procedeze astfel, hotărâri care au rămas neexecutate.

81. Reclamanții au susținut că concesiunile făcute primului reclamant în școală, precum și bunele note primite, aveau ca scop principal să îl mențină ocupat în clasă, în lipsa unei asistențe individualizate din partea profesorului. De exemplu, au susținut că primului reclamant i s-a permis să folosească tableta în clasă, dar că profesorul nu a verificat niciodată că o folosește cu adevărat în scopuri educaționale și nu pentru a juca jocuri. Școala l-a scutit, de asemenea, de condiția prezenței, dar nu a făcut niciodată pregătiri pentru a-l ajuta să recupereze lungile absențe.

82. Reclamanții au susținut, de asemenea, că lipsa sprijinului acordat de autorități primului reclamant echivalează cu o exmatriculare *de facto* din școală și, implicit, cu o negare a educației. Cu toate acestea, au observat că situația lor nu era una excepțională, că era mai probabil ca copiii cu dizabilități să fie segregati în școlile speciale în care primeau educație la un standard inferior și că lipsa educației favorabile incluziunii reprezenta o problemă sistemică în statul pârât. În sfârșit, aceștia au reamintit concluziile Comisarului privind educația incluzivă după vizita sa din 2013 în România, și în special dependența prea mare de școlile speciale; nivelul scăzut de prezență în învățământul de masă, rata mare a abandonului școlar și colectarea precară a datelor privind educația copiilor cu dizabilități; lipsa de profesori pregătiți și metode adecvate de predare; lipsa fondurilor pentru asistarea elevilor cu dizabilități, care forțează adesea părinții să suporte costurile; practica raportată a școlilor din învățământul de masă care refuză să înmatriculeze copiii cu dizabilități; relele tratamente aplicate copiilor cu dizabilități de către educatori și colegii lor. Reclamanții au concluzionat că aceste informații ofereau suficiente probe *prima facie* ale discriminării, în speță. Au invocat, de asemenea, concluziile Comitetului ONU pentru drepturile copilului (Raportul din 2017), ale Raportorului special privind sărăcia extremă și drepturile omului (Raportul privind misiunea în România,

8 aprilie 2016), ale Comitetului European pentru Drepturile Sociale (Raportul din 2016), ale UNICEF (Raportul din 2015) și ale Strategiei guvernamentale pentru persoanele cu dizabilități 2016-2020.

83. În sfârșit, reclamantii au reamintit că accesibilitatea este un proces gradual și anticipativ prin natura sa și că autoritățile nu trebuie să aștepte până când un elev cu nevoi speciale o solicită. Au argumentat că statul pârât avea obligația de a asigura ca clădirile școlare și infrastructura publică să fie accesibile începând din 1999, în temeiul Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 102/1999. Cu toate acestea, majoritatea îmbunătățirilor au fost aduse prea târziu, când reclamantul se transferase la altă unitate de învățământ (toaile special adaptate, pupitre în sălile de clasă, scări rulante).

b) Guvernul

84. Guvernul a admis că dreptul de acces la educație pentru copiii cu dizabilități impune instituirea unui sistem adaptat necesităților acestora. Cu toate acestea, un astfel de sistem nu ar putea funcționa fără cooperarea tuturor părților interesate. În această privință, a reamintit faptul că, în mai multe rânduri, cea de-a doua reclamantă nu a cooperat cu autoritățile sau nu și-a adus copilul în activitățile organizate pentru acesta de către autorități, s-a comportat necorespunzător în școală și nu a respectat normele școlare.

85. Guvernul a recunoscut că autoritățile locale s-au conformat cu întârziere obligației legale de a face clădirile școlare accesibile și a afirmat că acest lucru a fost cauzat în principal de lipsa resurselor și de celelalte cereri de la bugetul local. A subliniat faptul că administrația școlară a compensat aceste deficiențe prin oferindu-i un mediu de lucru rezonabil primului reclamant, prin asigurarea de rampe de acces și porți pentru accesul scaunelor cu roțile, asfaltarea curții școlii, toaletă, aer condiționat special adaptat în sălile sale de clasă și un pupitru școlar special adaptat.

86. A recunoscut, de asemenea, că ar fi de dorit să se numească un asistent personal după consultarea familiei unui copil cu dizabilități. Cu toate acestea, a solicitat Curții să țină seama de declarațiile făcute de persoanele care au lucrat ca asistenți personali și de dificultățile întâmpinate în cooperarea cu cea de-a doua reclamantă.

87. Guvernul a admis că nu toate cererile celei de-a doua reclamante puteau fi îndeplinite, dar a subliniat că autoritățile erau nevoite să gestioneze bugetul astfel încât să răspundă nu doar necesităților reclamantilor, ci și necesităților restului populației dependente de resursele statului. Invocând *McIntyre împotriva Regatului Unit* (nr. 29046/95, decizie a Comisiei din 21 octombrie 1998, nepublicată) și *Groza împotriva României* [(dec.), nr. 31017/05, 21 februarie 2012], Guvernul a susținut că măsurile luate de autorități au fost proporționale cu scopul legitim urmărit.

88. Făcând referire la art. 14 din Convenție, Guvernul a susținut, de asemenea, că autoritățile s-au asigurat că primul reclamant are acces la educație în mod egal cu elevii care nu aveau dizabilități. Autoritățile au

adaptat programa școlară la nevoile acestuia și i-au asigurat atât resurse educaționale, cât și fizice pentru a-l asista la școală.

c) Terții intervenienți

89. Curtea a primit observații din partea mai multor terți intervenienți. Toți aceștia au făcut referire la standardele internaționale privind protecția persoanelor cu dizabilități, în special la Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (CDPD), Comentariile generale nr. 4 și 5, Carta Socială și alte documente sau recomandări de stabilire a standardelor ale Consiliului European, precum și legislația similară din alte state membre. Aceștia au subliniat necesitatea educației favorabile incluziunii, care determină modele de incluziune socială pe tot parcursul vieții. În plus, au subliniat faptul că, în domeniul educației, statele membre au obligația pozitivă de a oferi un mediu de lucru rezonabil copiilor cu dizabilități. Au atras atenția asupra faptului că există încă o diferență majoră între standardele din domeniul educației și realitatea din multe țări, inclusiv din statele membre ale Consiliului European.

90. Comisarul a reamintit că copiii cu dizabilități sunt unul dintre grupurile cele mai afectate de segregarea școlară și că includerea în învățământul de masă a fost adesea refuzată acestor copii din cauza lipsei de resurse suficiente pentru a oferi sprijin individual, a lipsei de accesibilitate a mediului școlar și a prejudecăților, inclusiv din partea administrațiilor școlilor, educatorilor, colegilor și familiilor cu copii fără dizabilități. Deși, potrivit statisticilor oficiale pentru 2013 din statul pârât, 60% din copiii cu dizabilități se aflau în învățământul de masă, alte surse sigure indicau că rata includerii era de 38%. În această privință, CEDCD a susținut că din cei 70 600 de copii cu dizabilități înregistrați în România la momentul depunerii observațiilor sale, 31 486 erau segregăți în școli speciale, iar 17 975 de copii nu frecventau școala.

91. Comisarul a reamintit, de asemenea, că includerea în învățământul de masă impune existența unui mediu de lucru rezonabil și sprijin adecvat și real. A afirmat că implementarea legilor privind accesibilitatea a fost adesea amânată în mod nejustificat și nu a fost suficient monitorizată. În opinia sa, lipsa de securitate juridică rezultată, însoțită de o lipsă generalizată de înțelegere a dreptului la educație favorabilă incluziunii, a făcut ca părinții să aibă dificultăți atunci când contestau deciziile care încălcau dreptul la educație al copiilor lor. În acest sens, a subliniat că promptitudinea și diligența sunt elemente de importanță deosebită atunci când se evaluează dacă o cale de atac în ceea ce privește încălcarea drepturilor copilului, cum ar fi dreptul la educație, poate fi considerată efectivă.

92. Deși a admis că plângerea depusă la CNCD nu reprezenta o cale de atac efectivă în acest domeniu, CEDCD a prezentat trei exemple de cereri de succes în fața acestui organism în care profesorii, directorii de școală și chiar părinții colegilor de clasă ai victimei fuseseră sancționați pentru

discriminarea copiilor cu dizabilități și încercarea de a-i scoate cu forța din școlile din învățământul de masă.

93. Raportorul Special al Organizației Națiunilor Unite pentru drepturile persoanelor cu dizabilități a reamintit că persoanele cu dizabilități nu pot beneficia efectiv de dreptul lor la educație fără un mediu accesibil, inclusiv școli și alte locuri de educație, și fără un transport public accesibil, servicii și tehnologii de informare și comunicare. În plus, autoritățile aveau obligația imediată de a oferi un mediu de lucru rezonabil din momentul în care au fost solicitate; acest lucru putea fi o soluție temporară pentru un individ atunci când lipsește accesibilitatea. Raportorul Special a menționat următoarele exemple de mediu de lucru rezonabil în educație: asigurarea de rampe mobile pentru a permite accesul la spații, schimbarea locației unei clase, particularizarea orarului școlar, adaptarea sau achiziția echipamentelor necesare pentru a permite persoanelor cu dizabilități să atingă și să-și mențină independența maximă, inclusiv capacitatea fizică și mentală deplină, și permiterea accesului persoanelor de sprijin (asistenți personali, părinți sau orice altă persoană aleasă) ca să le însoțească și să le acorde asistență în cursul orelor. Raportorul Special a susținut, de asemenea, că disponibilitatea sprijinului ar trebui luată în considerare în lumina unui grup mai larg de resurse disponibile în sistemele educaționale, de protecție socială și de sănătate, fără a se limita la resursele disponibile în cadrul instituției educaționale în cauză.

94. În observațiile sale, Amnesty International s-a referit la standardele elaborate de alte jurisdicții în domeniul educației favorabile incluziunii. Curtea Supremă a Statelor Unite, în *Andrew F. împotriva Douglas County School District RE-1*, a decis că simpla trecere a unui copil cu dizabilități de la un nivel de studiu la următorul fără niciun beneficiu educațional real nu este suficientă în temeiul legislației relevante. În *Hurst împotriva statului Queensland*, Curtea Federală a Australiei a constatat că predarea limbii engleze și a limbii engleze prin semne unui copil cu deficiențe auditive a cărui primă limbă era Auslan (limba australiană prin semne) nu a oferit copilului condiții adecvate pentru a-i permite să își valorifice întregul potențial și a considerat că minora în cauză ar suferi un dezavantaj serios dacă i s-ar cere să respecte pur și simplu condițiile impuse. În sfârșit, Camera Lorzilor a hotărât în *Regina împotriva East Sussex County Council Ex Parte Tandy*, HL 21 mai 1998, că, atunci când evaluează nevoile educaționale adecvate în cazul unui elev cu dizabilități, autoritatea locală nu trebuie să considere constrângerile sale financiare drept un motiv pentru a nu i se oferi o educație adecvată.

95. RREI Latinoamerica a prezentat jurisprudența Curții Interamericane a Drepturilor Omului potrivit căreia dizabilitatea este evaluată în temeiul unui model social, conform prevederilor CRPD, nu în temeiul unui model medical. În special, în cauza *Sebastián Furlán împotriva Argentinei*, Curtea Interamericană a afirmat că, în cazul în care modelul social al dizabilității ar

fi luat în considerare, dizabilitatea nu ar fi definită doar prin prezența unei deficiențe fizice, mentale, intelectuale sau senzoriale, ci ar avea legătură cu barierele sau limitările care există din punct de vedere social ca persoanele să își exercite în mod eficient drepturile. În plus, în 2016, Curtea Interamericană a Drepturilor Omului a dispus adoptarea unei măsuri preventive în favoarea unei fete de 12 ani cu dizabilități, dispunând ca Argentina să asigure și să protejeze dreptul acesteia la viață, integritate fizică și sănătate, deoarece a constatat în mai multe rânduri că tratamentele medicale necesare fetei pentru a-și îmbunătăți starea de sănătate și a merge la școală fuseseră suspendate [măsura preventivă nr. 376/15 (Rezoluția 2016), publicată la 7 iulie 2016].

2. Motivarea Curții

a) Principii generale

96. Curtea a hotărât că noțiunea de autonomie personală este un principiu important, subliniind interpretarea garanțiilor art. 8 (a se vedea *Pretty împotriva Regatului Unit*, nr. 2346/02, pct. 61, CEDO 2002-III, și *Di Trizio împotriva Elveției*, nr. 7186/09, pct. 63, 2 februarie 2016).

97. În plus, Curtea observă că, deși obiectul art. 8 este, în principal, acela de a apăra persoanele particulare împotriva actelor arbitrare ale autorităților publice, acesta nu se limitează la a obliga statul să se abțină de la o astfel de ingerință. Pe lângă acest angajament negativ fundamental, pot exista obligații pozitive inerente respectării efective a vieții private și de familie. Aceste obligații pot presupune adoptarea unor măsuri destinate să asigure respectarea vieții private chiar și în sfera relațiilor dintre persoane particulare. Limitele dintre obligațiile pozitive și negative ale statului, în temeiul art. 8, nu se pretează unei delimitări precise. Cu toate acestea, principiile aplicabile sunt similare. În special, în ambele situații trebuie avut în vedere atingerea echilibrului just între interesele concurente [a se vedea *Dickson împotriva Regatului Unit* (MC, nr. 44362/04, pct. 70, CEDO 2007-V)].

98. De asemenea, Curtea face referire la principiile generale privind dreptul la educație, astfel cum au fost reiterate recent în *Çam împotriva Turciei* (nr. 51500/08, pct. 52-53, 23 februarie 2016, cu trimiterile suplimentare). În plus, a hotărât deja că, pentru a respecta cerințele art. 14 din Convenție, statele au obligația de a asigura un mediu de lucru rezonabil în cazul persoanelor cu dizabilități (a se vedea *Çam*, citată anterior, pct. 54 și 65, cu trimiterile suplimentare).

b) Aplicarea acestor principii în prezenta cauză

99. Curtea a avut deja posibilitatea de a examina sistemul instituit de statul pârât pentru a permite persoanelor cu dizabilități să denunțe presupuse încălcări ale drepturilor lor [a se vedea *Gherghina*, citată anterior, pct. 94-

115, și *Popa împotriva României* (dec.), nr. 4238/09, pct. 53-56, 14 noiembrie 2017]. A concluzionat că acțiunea introdusă de partea prejudiciată în fața instanțelor interne reprezintă o cale de atac efectivă care trebuie epuizată. Nu există niciun motiv pentru a se abate de la această constatare în cauza prezentă. În special, observă că instanțele interne au examinat plângerile reclamanților în mod exhaustiv și s-au pronunțat cu privire la toate alegațiile, admitând majoritatea plângerilor și dispunând autorităților să acționeze conform hotărârilor judecătorești (supra, pct. 56-61).

100. Curtea admite complexitatea cauzei introduse în fața instanțelor interne (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Popa*, citată anterior, pct. 8 și 35). De asemenea, observă că acțiunea principală nu a fost depusă de reclamanti în fața secției potrivite a tribunalului și, ulterior, secția a fost schimbată în cursul procedurii (supra, pct. 57). În acest context, durata procedurii, care a început la 24 aprilie 2014 (supra, pct. 56) și s-a încheiat după aproximativ 4 ani, la 7 februarie 2018 (supra, pct. 61), nu poate fi atribuită doar autorităților, care, în plus, nu au rămas pasive, ci i-au sprijinit pe reclamanti cât de mult au putut posibil. În special, instanțele au transmis instrucțiuni provizorii autorităților și au insistat asupra executării pe deplin a acestora (supra, pct. 63-68), iar autoritățile au oferit primului reclamant sprijin și asistență în școală (a se vedea, de exemplu, supra, pct. 39 și 46) sau au depus eforturi pentru găsirea și păstrarea unui asistent personal adecvat pentru acesta (a se vedea, în special, supra, pct. 53 și 54).

101. Curtea observă că autoritățile au recomandat primului reclamant să frecventeze școlile din învățământul de masă pe tot parcursul educației (supra, pct. 13). Această evaluare este conformă standardelor internaționale din domeniu, care recomandă educația favorabilă incluziunii pentru copiii cu dizabilități (a se vedea *Çam*, citată anterior, pct. 64, și *Enver Şahin împotriva Turciei*, nr. 23065/12, pct. 62, 30 ianuarie 2018).

102. Observațiile terților confirmă dificultățile întâmpinate de copiii cu dizabilități din cauza lipsei infrastructurii și a unui mediu de lucru rezonabil (a se vedea, în special, supra, pct. 90 și 93). Guvernul a admis, de asemenea, în observațiile sale, că au existat întârzieri în asigurarea accesibilității clădirilor școlare (supra, pct. 85). În această privință, Curtea reiterează faptul că educația incluzivă este larg acceptată ca fiind cea mai adecvată modalitate de a garanta incluziunea și nediscriminarea în domeniul educației (a se vedea *Çam* citată anterior, pct. 64, și *Enver Şahin*, citată anterior, pct. 62). Prin urmare, în lipsa accesibilității mediului fizic înainte integrării copiilor cu dizabilități în școlile din învățământul de masă, autoritățile au obligația de a oferi un mediu de lucru rezonabil din momentul în care li se solicită (supra, pct. 93 și 98). Cu toate acestea, este posibil ca obligația respectivă să nu impună autorităților o sarcină disproporționată sau nejustificată (a se vedea *Çam*, citată anterior, pct. 65). În plus, nu este de competența Curții să definească „mediul de lucru rezonabil” – care poate

lua diferite forme materiale și nemateriale – care trebuie implementat în domeniul educațional ca răspuns la nevoile educaționale ale persoanelor cu dizabilități (a se vedea *Enver Şahin*, citată anterior, pct. 61).

103. În acest context, Curtea recunoaște, în sfera educațională, că mediul de lucru rezonabil poate lua o diversitate de forme, fizice sau nefizice, educaționale sau organizaționale, în ceea ce privește accesibilitatea arhitecturală a clădirilor școlilor, instruirea profesorilor, adaptarea curriculară sau spațiile adecvate (a se vedea *Çam*, citată anterior, pct. 66). Aceste modificări pot servi drept soluție temporară pentru un individ atunci când lipsește accesibilitatea.

104. În aceste condiții, Curtea va examina în continuare dacă autoritățile interne au recurs la soluții alternative pentru a asigura mediul de lucru al primului reclamant.

105. De la început, Curtea consideră că este important ca primul reclamant să nu fi fost niciodată complet privat de educație în timp ce a continuat să frecventeze școala, să fie notat pentru activitatea sa și să parcurgă programa școlară [a se vedea, *mutatis mutandis*, *Şanlısoy împotriva Turciei* (dec.), nr. 77023/12, pct. 60, 8 noiembrie 2016].

106. Pe de altă parte, Curtea observă că autoritățile aveau cunoștință de obligația lor de a asigura accesul primului reclamant la educație, o obligație care rezulta atât din dreptul intern, cât și din angajamentele internaționale ale statului (supra, pct. 71 și 72). În plus, această obligație a fost reiterată în mod constant de instanțele interne cursul procedurilor introduse de reclamant (supra, pct. 61 și 63). În această privință, Curtea observă că primului reclamant i-a fost asigurat un mediu de lucru rezonabil, astfel cum subliniază Guvernul în observațiile sale (supra, pct. 39 și 85). În special, atunci când au fost alertate de reclamant cu privire la lipsa accesibilității și a unui mediu de lucru rezonabil în școală (supra, pct. 56), instanțele interne au dispus autorităților locale să ia măsuri concrete în favoarea primului reclamant (supra, pct. 58). Instanțele au pronunțat, de asemenea, ordonanțe președințiale prin care obligau autoritățile să asigure imediat primului reclamant un mediu de lucru rezonabil în școală (supra, pct. 63). Curtea observă că instanțele interne au reacționat rapid și în mod adecvat la schimbările situației primului reclamant și și-au reînnoit instrucțiunile adresate autorităților administrative ori de câte ori au constatat că măsurile adoptate de aceste autorități erau insuficiente (supra, pct. 68).

107. Pe de altă parte, Curtea admite dificultățile întâmpinate de stat în găsirea unui asistent personal adecvat pentru primul reclamant (supra, pct. 52, 53 și 86). Nu poate ignora faptul că unele dintre aceste dificultăți au fost create chiar de către reclamant, în special de către cea de-a doua reclamantă, care, insistând ca asistenții personali să îndeplinească sarcini incompatibile cu fișa postului, a periclitat relația dintre părțile în cauză (supra, pct. 52 și 53). De asemenea, observă că autoritățile și-au reînnoit eforturile de a găsi un asistent personal adecvat (supra, pct. 54), încercând

astfel să se conformeze constatărilor instanțelor interne în această privință [supra, pct. 50, 58 d) și 66].

108. Curtea observă că cea de-a doua reclamantă a făcut inutile și alte măsuri aplicate de autorități în școală, în special refuzând terapia logopedică (supra, pct. 46 și 47), asistența acordată de un profesor de sprijin (supra, pct. 37-39) și consilierea fizică și psihologică (supra, pct. 44 și, respectiv, 45) organizate în școală pentru primul reclamant, precum și instalarea unei scări rulante (supra, pct. 33).

109. Curtea subliniază că nu este sarcina sa să definească resursele care trebuie implementate pentru a răspunde nevoilor educaționale ale copiilor cu dizabilități. Autoritățile naționale, având în vedere contactul direct și continuu cu forțele vitale ale țărilor lor, sunt, în principiu, mai în măsură decât o instanță internațională să evalueze nevoile și condițiile locale în această privință (a se vedea *Çam*, citată anterior, pct. 66). Totuși, este important ca aceste autorități să fie foarte atente la alegerile pe care le fac în acest domeniu, având în vedere impactul acestor opțiuni asupra persoanelor cu dizabilități, a căror vulnerabilitate specială nu poate fi ignorată. Având în vedere cele de mai sus, Curtea observă că, în speță, autoritățile nu au închis ochii la nevoile primului reclamant, ci au alocat resurse școlilor la care acesta învața pentru a-l ajuta să-i fie rezolvate nevoile sale speciale. Observă, de exemplu, că au fost făcute diferite modificări pentru a-i face mediul fizic mai accesibil (supra, pct. 16, 25-26 și 30-33) și că i s-au desemnat profesori de sprijin și diverși terapeuți (a se vedea, de exemplu, supra, pct. 37-39, 42, 45 și 46).

110. Prin urmare, în lumina tuturor probelor care i-au fost prezentate, Curtea este convinsă că autoritățile naționale și-au respectat obligația de a-i oferi un mediu de lucru rezonabil „care să nu impună o sarcină disproporționată sau nejustificată” și, în cadrul marjei lor de apreciere, de a aloca resurse pentru a răspunde nevoilor educaționale ale copiilor cu dizabilități.

111. Prin urmare, nu a existat nicio încălcare a art. 8 din Convenție sau a art. 2 din Protocolul nr. 1 din Convenție, considerate separat sau coroborat cu art.14 din Convenție. Având în vedere cele de mai sus, nu este necesar să examineze separat excepția preliminară a Guvernului (supra, pct. 75 și 78).

II. CU PRIVIRE LA CELELALTE PRETINSE ÎNCĂLCĂRI ALE CONVENȚIEI

112. Reclamantii s-au plâns de scoaterea de către poliție a cele de-a doua reclamante din școală și de impactul pe care acest incident l-a avut asupra primului reclamant (supra, pct. 69). Reclamantii au invocat art. 3 și 8, care prevăd următoarele:

Art. 3

„Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.”

Art. 8

„1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.

2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora.”

113. Reclamanții au susținut că intervenția poliției nu a fost nici proporțională, nici graduală, în contradicție cu cerințele interne privind utilizarea forței de către poliție. Polițiștii au tratat-o pe cea de-a doua reclamantă ca și cum ar fi fost o persoană complet străină care încalcă proprietatea școlii, ignorând astfel faptul că, la momentul faptelor, îi oferise asistență personală fiului său aproape zilnic timp de peste 6 ani. Au susținut că caracterul disproporționat al intervenției poliției a fost accentuat de gravitatea vătămarilor provocate celei de-a doua reclamante, infracțiunea relativ ne semnificativă pentru care fusese sancționată și sancțiunea minoră aplicată.

114. Guvernul a susținut că ancheta a fost efectivă și promptă.

115. În lumina tuturor probelor care i-au fost prezentate, și în măsura în care este competentă să se pronunțe cu privire la aspectele invocate, Curtea constată că acestea nu indică nicio aparentă încălcare a drepturilor și a libertăților stabilite în Convenție sau în protocoalele la aceasta. În special, reclamanții nu au prezentat nicio probă că folosirea forței de către polițiști în momentul scoaterii celei de-a doua reclamante din școală a fost disproporționată sau că primul reclamant a fost lăsat fără supraveghere în școală în lipsa mamei sale. În plus, reclamanții nu au continuat să urmărească plângerile interne în termenele stabilite de lege, neprezentând nicio probă că mecanismul pus la dispoziția lor nu ar fi fost efectiv.

116. În consecință, acest capăt de cerere este în mod vădit nefondat și trebuie respins în conformitate cu art. 35 § 3 a) și 4 din Convenție.

PENTRU ACESTE MOTIVE, ÎN UNANIMITATE, CURTEA

1. *Unește cu fondul* excepția preliminară a Guvernului privind neepuizarea căilor de atac interne;

2. *Declară* inadmisibile capetele de cerere privind integritatea fizică și demnitatea în școală a primului reclamant, dreptul său la educație de calitate fără discriminare, precum și celelalte capete de cerere;
3. *Hotărăște* că nu a fost încălcat art. 8, considerat separat sau coroborat cu art. 14 din Convenție;
4. *Hotărăște* că nu a fost încălcat art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție, considerat separat sau coroborat cu art. 14 din Convenție;
5. *Hotărăște* că nu este necesar să examineze excepția preliminară a Guvernului.

Redactată în limba engleză, apoi comunicată în scris, la 25 iunie 2019, în temeiul art. 77 § 2 și 3 din Regulamentul Curții.

Andrea Tamietti
Grefier adjunct

Faris Vehabović
Președinte